

- моральна діяльність;
  - моральні відносини.
5. Акмеологічна позиція і світогляд педагога:
- уміння науково обґрунтовано відстоювати свою позицію;
  - уміння прогнозувати результати досягнень у професійній діяльності;
  - здатність виявляти готовність до нововведень;
  - проектування мети власної діяльності;
  - моделювання процесу професійного самовдосконалення;
  - мотивація оптимальних досягнень.

Висновки. Проведене дослідження і запропонована акмеологічна модель учителя етики допомагатиме, на наш погляд, учителю етики в процесі саморозвитку і професійного самовдосконалення. Дану модель можна використовувати також в процесі післядипломної освіти учителів етики.

Література

1. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – № 10. – С.51-55.
2. Акмеологічна модель педагога в ХХІ столітті // Рідна школа. – 2003. – № 6. – С.6-9.
3. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К., 2000. – 301с.
4. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии образования // Акмеологические проблемы подготовки преподавателей: Сб. науч. тр. – Москва-Шуя, 1998. – С.5-22.
5. Мушинський В.П. Психологічний портрет вчителя // Туріщева Л.В. Психологія управління. – Х.: Основа, 2005. – С.73-152.
6. Постніков П.Г. Профессиональное поведение учителя: психолого-педагогический анализ // Педагогика. – 2004. – № 5. – С.61-65.
7. Черьонков Я. Особливості формування професійної культури майбутнього вчителя // Рідна школа. – 2002. – № 12. – С.14-17.

Анотація

У статті розглядається проблема професійного вдосконалення учителя етики.

Аннотация

В статье рассматривается проблема профессионального совершенствования учителя этики.

©2007

Смирнова А.В.

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ГОЛОВНИЙ ІМПЕРАТИВ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Досить часто сьогодні ми говоримо про “дефіцит духовності”. Буденне життя і буденна свідомість не можуть чітко визначитися стосовно сутності духовності. Діапазон міркувань достатньо широкий: від творчого ставлення до своєї справи й до виховання благородних почуттів. За словами Л.М.Толстого, духовне життя людини починається тоді, коли вона ставить собі головне питання: для чого я живу, усвідомлює своє призначення і починає працювати над собою. Розуміння сенсу й мети життя, простих, ясних шляхів прямування до ідеалу як доміанти самосвідомості особистості значною мірою впливають на організацію педагогічного процесу, формування особистісного ставлення до життя. Для цілеспрямованого розвитку духовних основ у виховному процесі необхідно виявити ті якості особистості, які відповідають бажаному суспільному ідеалу та мають бути сформованими. Тобто, в сучасних умовах недостатньо просто постулювати важливість духовного розвитку людини – необхідно осмислити як і якою може і має бути духовність як особистісна якість.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Дослідження духовності як соціально-філософського феномену відбувається в багатьох напрямках: педагогічний аспект духовності досліджують В.П. Алексєєнко, О.І.Зелінченко, Н.А.Іордакі, О.М.Олексюк, Ж.Б.Юзвук, Л.О.Ярошенко та ін, які розглядають духовність як виховний ідеал. Інші дослідники аналізують духовність особистості в сучасному соціокультурному та цивілізаційному контексті, демонструючи її буттєву плюралістичність і суперечливість (В.Г.Табачковський, В.Франкл, Е.Фромм, Г.І.Горак, Н.В.Караульна, С.Б.Кримський, В.М.Хоменко та ін.). Загальнотеоретичні проблеми виховання духовності особистості обговорюються в працях В.П.Адрущенко, І.Д.Беха, Ю.Габермаса, В.С.Лугая, Л.В.Сохань та ін. Нові, сучасні аспекти філософсько-педагогічної рефлексії знаходять відображення в працях Г.Блуменберга, Ж.Дерріда, А.М.Єрмоленка, Е.Левінаса, П.Рікера, О.М.Соболь, В.І.Степаненко, М.Фуко та ін. Аналізуючи ступінь розробленості проблеми духовності особистості, пересвідчуємося, що вона ще не стала предметом інтенсивної філософсько-педагогічної рефлексії, хоча, безумовно розробляється досить активно, тому ми вважаємо доцільним розглянути проблему виховання духовності як особистісної якості засобами вищої школи.

Формулювання цілей статті... Задля цього слід вдатися до аналізу сучасного суспільства з метою визначення нових орієнтирів та якостей соціального особистісного розвитку в умовах так званої постмодерністської реальності та процесів глобалізації та визначити основні проблеми і завдання вищої школи в умовах трансформації освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження... Будучи перехідним етапом зміни культурних формацій сучасне суспільство характеризується кризовістю й маргінальністю й містить у собі як негативні тенденції, так і позитивний пошук виходу із цього стану шляхом розвитку нових якостей духовно оновленої людини. Основною рисою сучасного суспільства є його рух до заміни старого індустріального суспільного ладу новим його типом, що характеризується інформаційно-глобалізаційними процесами у всіх сферах життєдіяльності людини, включаючи й сферу її духовно-особистісного буття. Як відмічає В.І.Самохвалова, сучасна ситуація характеризується бажанням підбити підсумок попередньому соціально-культурному етапові розвитку та своєрідним “творчим безсиллям”, бажанням розчинитися у невизначеності, тобто в такій культурі є відсутніми визначальні принципи та ціннісні домінанти, які замінено ціннісним плюралізмом, що породжує невизначеність ідеалів та ціннісних орієнтирів особистості, тому ідентичність соціального суб’єкта стає все більш нестабільною та хиткою. Ці тенденції посилюються в умовах сучасного інформаційного суспільства, до якого прагне й Україна, зростає загальний рівень раціональності та розширюються інтелектуальні межі, необхідні для сприйняття інформації. В той же час подібна глобальна раціональність “поглинає” ціннісно-сміслові компоненти духовного світу особистості, що робить його розвиток нецілісним. Крім того, постійне збільшення інформаційного потоку, темпу та ритму життя, призводить до одномірності та поверховості людського буття, перетворюючи людину на пасивного споживача.

В цілому можна відмітити, що йде процес десоціалізації та деформації особистості, її чуттєвої сфери та духовних основ. Сучасна суспільна ситуація в її духовних вимірах “фіксує стадію переходу від локально-стабільного до інтегративного рівня” [4, с.30], яка характеризується необхідністю духовно-особистісного буття, вичерпаністю критичної тенденції та невідворотністю її заміни синергетичним ставленням до світу. Людство при цьому все більше усвідомлює свою цілісність та необхідність прагнути до людського співбуття та співтворчості, які мають формуватися завдяки розвиткові дискурсивного, варіативного, раціонального мислення, що характеризується толерантістю, креативністю, гнучкістю та діалогічністю, що зумовлює потребу в трансформації освіти в напрямку виявлення усіх можливостей розвитку людини.

Метою сучасної освіти стає, за словами С.І.Подмазіна, “створення умов для становлення автентичної особистості, тобто духовно зрілої особистості, яка пізнала мету свого життя, що за часовими можливостями свого повного здійснення виходить за терміни життя особистості, що протидіє процесу знеособлення, яке відбувається як втеча особистості від автентичності” [4, с.5]. Саме автентичність надає особистості дійсну автономність, можливість бути вільною у своїх прагненнях та устремліннях, ефективно протистояти контролю та маніпуляції.

Значну роль у становленні особистості, а також у формуванні певного соціуму з його суспільно-політичним та економічним устроєм, відіграє саме система цінностей. Система цінностей виступає соціальною регуляцією, адже в ній зафіксовані ті критерії соціально-визнаного, на основі яких розгортаються конкретні системи нормативного контролю, відповідні цілеспрямованій дії людей [3]. Щодо духовної сфери, то цінності постають як інтенціональний обрій формування та розвитку духовності особистості. Іншими словами, ключовим складником духовності особистості є потребово-ціннісний, оскільки загальновідомо, що потреби є головними внутрішніми збудниками активності особистості, котрі виявляють себе в неусвідомлених потягах та свідомих мотивах поведінки, а цінності спрямовують активність і виявляють себе у ціннісних орієнтаціях, ідеалах, уподобаннях. Звідси випливає, що духовність є інтегральним утворенням, але таким утворенням, яке синтезує не “психічні”, а особистісні характеристики, котрі постають як єдність психологічних та соціокультурних характеристик у внутрішньому світі особистості та її життєдіяльності.

Духовність особистості нічим не гарантована і не є якоюсь остаточною даністю, наявність якої залежить лише від того, що людина не порушує жодних зовнішніх культурних, моральних, законодавчих норм. На думку І.В.Степаненко, саме в процесі прийняття відповідальних рішень і викристалізовується духовність як внутрішній стрижень особистості, який в міру свого зміцнення стає необхідною точкою опори та опору у складному процесі життєтворчості [5]. С.Б.Кримський вказує на те, що духовність виникає у полі напруження людина-світ, тобто людина не лише вилучає із світу духовні цінності та смисли, інтеріорізує їх і конститує власну духовність, але й сама вносить у зовнішній світ духовні цінності і смисли, об’єктивує свою духовність, відтворює та продукує духовний світ соціуму [5, с.45].

Формування системи ціннісних орієнтацій – є процесом становлення особистості певного соціального типу. Оновлення суспільних відносин неможливе без ефективного виховного впливу на особистість, збагачення практики виховання, включення в неї концепції цінностей.

Культурна криза, що відмічається багатьма дослідниками, проявляється в порушенні абсолютного панування єдиної інтегральної системи цінностей, у зміні культурно-ціннісних установок. У періоди глибинних

соціальних потрясінь сьогодення відбуваються значні зміни, порушується традиційна культурна стратифікація, значно виростає культурна мобільність, що призводить до формування плюралізму ціннісних систем. Поглиблення кризи перехідного періоду впливає на руйнацію ціннісного світу нинішнього і наступних поколінь. Суперечливість ціннісного світу молоді проявляється в незасвоєнні „старого світу” і не сприймання цінностей “нового світу”.

Слід підкреслити, що ціннісна структура свідомості молоді характеризується різким посиленням індивідуальних цінностей: родина, особистий успіх, матеріальна забезпеченість, комфорт і т.д. Ці зміни носять стійкий характер. Молодь сповнена тривоги за своє майбутнє, боїться бідності, безробіття, позбавитися того, що їй надавалося. Із становленням ринкової економіки слід очікувати різкого посилення комерціалізації і раціоналізації повсякденної свідомості молоді та й взагалі суспільства, що вже триває. Гуманітаризація освіти має на меті запобігти деформації духовного світу молоді людини і тим самим – остаточній дегуманізації суспільства.

Духовність формується і набуває персональної форми не в ціннісному вакуумі, а саме у соціокультурному контексті, у цьому світі надіндивідуальних цінностей. Визнання того, що в духовному світі особистості функціонують як індивідуальні так і надіндивідуальні цінності, призводить до необхідності визначення суспільнозначущих орієнтирів, притаманних сьогоденню.

Філософія сучасної освіти формулює загальний вихідний принцип щодо розуміння сутності нового типу світогляду зазвичай так: розв'язання глобальних проблем має стати головною метою (інтересом, цінністю) для сучасного людства, і таке розв'язання неможливе без підпорядкування усіх видів нашої діяльності цій меті. Визначення вирішення глобальних проблем першорядною метою сучасного суспільства, а отже, кожної окремої особистості, висуває на перший план проблеми саме екзистенційного характеру, тобто створення нового типу свідомості орієнтованого на загальнолюдські гуманістичні цінності, тим самим надаючи пріоритет на сучасному етапі духовному розвитку особистості, що розуміється як формування нових людських якостей, наприклад таких, як глобальність, системність та варіативність мислення. Так, представники Римського клубу виявляють такі нові якості, як почуття причетності (Э.Мейо), моральної стійкості (Г.Мюллер), ініціативи, пристосовності (О.Рейзер), людської любові й творчої праці (Дж. Флінн), відповідальності, солідарності (Дж. Хакслі, Е.Ласло), органічності, всебічності (Ф.Фітер), самоактуалізації (Ф.Фітер, Р.Теобальд), глобальності, любові до справедливості, нетерпимості до насильства, волі (А.Печчеї). Голова цього клубу А.Печчеї головною якістю для сучасної людини називає почуття змін як уміння жити в симбіозі з безупинно мінливим зовнішнім середовищем.

Таким чином, наша цивілізація неминуче приходиться до духовності, що вже не може бути суто релігійним поняттям, а уособлює собою ідеї глобалізації, цінності індивідуально-особистісного й космічного універсумів (що являють собою діалектичну єдність частини й цілого), відкритості світу, відповідальності свободи особи, її прагнення до інновацій, ініціативності, самореалізації, синергетичності, діалогічності й толерантності стосовно культурного універсуму минулого, сьогодення й майбутнього.

Безперечно, формування системи духовних потреб передбачає активну діяльність соціальних інститутів виховання, яка повинна бути спрямована на допомогу молоді завчасно та об'єктивно усвідомити власні запити, потреби та інтереси, тим самим забезпечити відповідність між бажаннями та можливостями, створюючи умови для прилучення до цінностей культури та мистецтва. Проте, сучасна освіта неспроможна сформувати у людей такий тип мислення, який сприяв би розв'язанню глобальних проблем людства. Крім того, відбувається відчуження офіційно діючої системи освіти від індивідуальних інтересів і цілей більшості людей, від їх безпосередніх переживань через те, що освіта розглядається передусім як засіб відтворення кваліфікованої робочої сили та лояльних стосовно існуючих соціально-політичних систем громадян. Освіта і наука, внаслідок інтенсифікації матеріального виробництва, не сприяють створенню гідних умов існування для значної частини людства.

Сьогодні в суспільній свідомості представлені два суперечливих бачення сучасної освіти [4].

З одного боку, – це особистісна орієнтація освіти, зумовлена тим, що суспільство як органічна відкрита система, у цій ситуації переходу жорстко зіштовхнулося з проблемою актуалізації самооцінки й оцінки кожною особистістю своїх можливостей у збереженні життя, перебудові свого світу, прийнятті нової позиції в “організації” соціального руху, а виходить, підвищенні самосвідомості в справі самовизначення.

У цих умовах особистість є не тільки головним (і єдиним) суб'єктом соціальної дії, у діяльності якої й діяльністю якої відтворюється соціальний світ. Вона все більше стає самоздобутком у процесі присвоєння своєї загальності. Це створює нові можливості її росту, саморозвитку, саморозуміння в діалозі з іншими, у системі багатьох соціальних зв'язків у межах як певного суспільства, так і людства в цілому.

З іншого боку, це можливість перетворення традиційно притаманної нашому суспільству авторитарної освіти на освіту тотального контролю. Суспільно-політична практика, що відображає економічні інтереси пануючих соціальних верств, перетворюється на однобоке маніпулювання суспільною свідомістю, яке пронизує всі сфери життя суспільства, витискує істинне екзистенційне буття людини, заперечує гуманістичні цінності й сам

процес гуманізації суспільства. Особистість затиснута потребою виживання у лещата “виробництва-споживання”, витрачаючи на це весь свій час, стає одномірною, втрачає саму себе. У зв'язку із цим, формування гармонійно розвиненої, цілісної, духовної особистості й, відповідно, методів і технологій навчання займають одне із пріоритетних місць у загальній стратегії відновлення всієї системи сучасної освіти. На тлі постмодерністських тенденцій усе більше виступає потреба в гуманістичній спрямованості особистості, орієнтованої на принципи її волі й самоцінності.

Сьогодні нашій державі вкрай потрібні духовні особистості молодих фахівців у всіх галузях економіки, науки і культури. Постійне зростання ролі людського фактора потребує від них високої гуманітарної підготовки, насамперед, психолого-педагогічних і управлінських знань. Такими творчими особистостями виступають інженерні кадри, яким притаманний інноваційний характер мислення й готовність до адаптації за сучасних соціально-економічних умов, що постійно змінюються, а також високий рівень професійної компетенції та духовної культури. Останнє передбачає органічний зв'язок між оволодінням майбутніми фахівцями професійними знаннями, вміннями та навичками та засвоєнням ними духовних цінностей суспільства, втілених у здобутках науки, культури, моралі та мистецтва [6]. Вони мають розвивати здібності володіння спрямованістю і прагненням до розкриття і максимальної реалізації не лише свого особистісного потенціалу, але й потенціалу своїх колег, підлеглих в ім'я високих суспільних ідей на благо кожного члена суспільства. Таким чином, гармонійний розвиток особистості професіонала забезпечується єдністю його професійного, загальнокультурного, морального і художньо-естетичного компонентів.

Нове ставлення до гуманістичних цінностей та усвідомлення необхідності духовного розвитку молоді привели до зміни парадигми вищої освіти та утвердження особистісно-орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу. Головними вимогами, висунутими новими потребами суспільства до системи вищої освіти, є адекватність світобачення сучасному цивілізаційному розвитку, її національна спрямованість, баланс культурної, соціальної та індивідуальної орієнтації, конструктивність основ гуманітарної освіти, відкритість їх для рефлексії, критики і корекції, а також гуманізація вищої освіти та зв'язок її з досягненнями суспільних, природознавчих, технічних, технологічних наук [6].

Найважливішим завданням сучасної вищої школи сьогодні стає виховання студента як громадянина з розвиненою системою духовних цінностей, мораллю, патріотизмом, інтернаціоналізмом, культурою поведінки та мислення, здоров'ям, тобто усім тим, без чого спеціаліст не може виконувати своїх професійних обов'язків. Проте, діяльність цього спеціаліста, якщо вона не спиратиметься на загальнолюдські цінності, навряд чи буде екологічно безпечною, суспільно корисною та естетично привабливою, і навряд чи соціум таких спеціалістів зможе вижити в умовах глобальної екологічної та культурної кризи. Отож, вища школа ставить перед собою сьогодні нелегке завдання – формування цілісної особистості.

Як же сформувати цілісну, гармонійно розвинену особистість, яка б керувалася у своїх діях не лише холодним розумом, але й серцем? Очевидно, що для реалізації поставленої мети недостатнім є використання лише репродуктивних методик навчання, які, на жаль, поки що переважають. Тобто, вже виникла гостра потреба у застосуванні таких педагогічних методів у процесі навчання, які б надавали студенту відчуття свободи, залучення до співтворчості, до світових культурних надбань. Вже зрозуміло, що нав'язування зовні не є продуктивним шляхом виховання особистості, оскільки нав'язувані цінності та ідеали ніколи не стануть внутрішньою потребою та мотивом діяльності людини в силу свого насильницького характеру впровадження. Тому перехід до діалогічного спілкування в діаді студент-викладач, на нашу думку, є необхідною умовою виховання духовно розвиненої особистості.

Оскільки діалог неможливий без присутності в ньому моральної культури, адже в основі ситуації діалогу лежить актуалізація особистісних функцій вибору, оцінки, смислоутворення, рефлексії, тому продуктивним шляхом формування моральної та духовної культури є діалогічне спілкування. Саме через діалогічний шлях здійснюється критичне засвоєння духовних цінностей у процесі взаємин, моральні цінності переходять у особистісні надбання; вплив набутого власного життєвого досвіду на формування позитивного соціального середовища.

Для побудови спілкування з особистістю цього віку необхідно враховувати її потребу в спілкуванні на рівних, потребу пізнати самого себе як особистість, тому в процесі навчання викладач має будувати спілкування таким чином, щоб підтримувати емоційний тонус розмови, який породжує у партнера по спілкуванню взаємну довіру, відкритість, щирість; сприяє аналізу поведінки студентів, розуміння мотивів їхніх вчинків.

Необхідність створення емоційно насиченої ситуації, позитивного соціально-психологічного настрою й відповідної “тональності” в процесі репрезентації особистості духовних цінностей підтверджується популярністю емоційно збагачених форм спілкування особистості в умовах групи, спільноти, суспільства. Тому досить важливо здійснювати різні форми соціальної взаємодії та спілкування в емоційній атмосфері, у процесі якої більш ефективно відбувається сприйняття духовних цінностей у складній ієрархії раціональних та емоційних моментів. Адже відомо, що не існує переконань, які базуються лише на знаннях фактів чи теоретичних положеннях, або

постулатах. Конкретне переконання обов'язково має емоційне підґрунтя й містить у собі не лише раціональне, але й чуттєве.

Людину, яка вже склалася, надзвичайно важко змінити виховуючи зовнішнім впливом. Вона може змінитися, лише якщо сама цього забажає, якщо сама відчує таку необхідність. Тому, усі заходи стосовно підготовки духовної особистості інженера добре перегукується з дидактичним принципом "навчати досліджуючи, досліджувати навчаючи", тобто, для того, щоб виховати, її необхідно, насамперед, пізнати у всіх відношеннях. Справді діючим вихованням може бути самовиховання, коли людина усвідомлює свою недостатність, визначає напрям, у якому вона має рухатися з метою самовдосконалення, тобто формує уявлення про належне і краще. Тому самовиховання виступає як одна із сил розвитку фізичного і духовного потенціалів людини. Своєю творчою волею людина перетворює усю систему своїх взаємин зі світом, змінюючи їх недосконалий порядок порядком більш високого рівня, який вона свідомо творить сама.

Особливо гострою проблема синтезу раціональної та емоційної компоненти у навчальному процесі є для технічної вищої школи. Традиційно інженерна підготовка має раціональний характер, об'єктивно ґрунтується на фундаментальних законах природознавства, соціально інваріантна, розвиває мислення особистості [1, с.7], але й недостатньо гнучка та надміру затеоретизована. Фундаментальність підготовки в технічному університеті відповідає актуальним задачам, поставленим сучасністю перед системою освіти, тобто фундаментальність технічної освіти є сприятливим середовищем для формування цілісної особистості, проте недостатньо емоційно забарвленим та гуманітарно насиченим для духовного розвитку. Йдеться про нагальну необхідність гармонійного поєднання вивчення законів природи із суспільними можливостями їхнього використання, про подолання розриву між технічною та гуманітарною складовими підготовки, оскільки в природі подібного розриву між сферами існування людини не існує. Людська діяльність багатогранна та поліаспектна, особистість одночасно перетворює навколишній та свій внутрішній суб'єктивний світ, керуючись при цьому не лише міркуваннями доцільності та розумності.

Для забезпечення умов для формування відповідальності молоді за загальнозначущі цінності, здатності до вільного самовизначення та самореалізації в культурі та житті, забезпечення історичного, теоретичного та ціннісного, проблемно-практичного і комунікативного аспекту підготовки молоді, необхідний перехід від традиційної системи ізольованих одна від одної і від реального життя дисциплін до комплексу предметних блоків (відповідних основним сферам загальнокультурної компетентності), що означає фундаменталізацію освіти на основі органічної єдності технічної, природничо-наукової та гуманітарної складових із урахуванням міждисциплінарних зв'язків.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі цивілізаційного розвитку освіта все більше усвідомлюється як головний імператив розвитку суспільства. Інформація та наукові знання – це ті фактори, що вже визначають загальний стратегічний потенціал багатьох розвинених суспільств та перспективи подальшого розвитку нашої країни, тобто інформація вже не є метою діяльності, а лише засобом досягнення мети, що позначається, звичайно й на освіті. Головною метою суспільства та освіти стає формування цілісної особистості, а отже, духовної, оскільки духовність виступає інтегральною характеристикою і охоплює усі сфери життєдіяльності особистості. Інтегральний характер духовності потребує інтегральних методів та підходів до формування духовних цінностей, що в контексті трансформації системи сучасної вищої освіти означає її особистісну орієнтацію та фундаменталізацію на основі гармонійної єдності гуманітарної та технічної складових.

Література

1. Згуровський М. Технічна освіта в мінливому світі // Вища освіта України. – 2002. – № 1. – С.7-12.
2. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний стан розвитку духовності нації // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С.17-30.
3. Морозова Л.П. Соціальні механізми формування цінностей молоді в перехідний період: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис...д-ра філос. наук: 09.00.03/ АПН України. – К., 2006. – 44 с.
4. Подмазін СІ. Особистісно-орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис...д-ра філос. наук: 09.00.03/ Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2006. – 44 с.
5. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.
6. Ярошенко А.О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук (соціально-філософський аспект): Автореф. дис.канд. філос. наук: 09.00.03/ Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2003. – 18 с.

Анотація

Сучасне суспільство характеризується кризовістю та маргінальністю і містить у собі як негативні тенденції, так і позитивний пошук виходу із цього стану шляхом розвитку духовних якостей людини, що мають бути сформовані в результаті гуманітаризації та фундаменталізації освіти

Аннотация

Современное общество характеризуется кризисностью и маргинальностью и содержит в себе как негативные тенденции, так и позитивный поиск выхода из этого состояния посредством развития духовных качеств личности, которые должны быть сформированы в результате гуманитаризации и фундаментализации образования.